

СТРАНИЦИ ОТ МИНАЛОТО: БУРНИ ГОДИНИ

Тошо СТРИГАЧЕВ

Abstract. These recollections were finished in February 1967. The author is Tosho Strigachev (1894-1974). „Pages from the past” by his wife – Ferdinanda Stefanova – Strigacheva, were also published in Venets (Volume 7, Numbers 1 – 3 (2016). The memories of Strigachev comprise a long period of time – from his childhood and schooling, the wars, participation in the communist movement, just to the time when the Communist Party became the first political power of the country.

Keywords: childhood, school, WWI, September uprising, communism, WWII

Според думите на майка ми аз съм роден сутринта на четвъртъка преди християнския Великден на 15 (28) април, 1894 година в с. Грамада, Кулска околия.

Произхождам от средно селско семейство от майка Мика по баща Кръстева и баща Мико Петков Стригачев. Майка ми беше много добра и работлива жена. Родила и отгледала седем сина и две дъщери. Аз съм бил шестият син и предпоследното дете. Баща ми се ползваше с име на

пословично честен човек, поради което след образуването на потребителска кооперация в селото бил единодушно избран за магазинер.

Тошо Миков Стригачев

За произхода на фамилното ни име. Дядо ми Петко е бил роден в с. Расово, Ломско, намиращо се на път от с. Медковец за гр. Лом. Като малък още останал сирак и при събирането на деца за еничари един турски паша минал през Расово и взел Петко, който тогава бил на осем години, и го отвел със себе си, като слуга. Там стоял десетина години. Като честен и работен пашата му поверил всичко у дома си и понеже бил красиво момче,

дъщерята на пашата се влюбила в него, и пашата искал да го ожени за нея. Но по това време се отворила война с Русия и пашата заминал на война. Петко взел една торбичка турски златни лири и избягал от Цариград (Иstanbul). В Расово той намерил брат си Никола Войводински и от него разбрал, че е опасно да остане в Расово, където ще го потърси пашата. Тогава Петко Войводински отишъл в Грамада и там се оженил. Отворил кръчма и се занимавал с дребна търговия. Местните жители в Грамада носели на главите си плитки нестригани коси, а дядо ми Петко, който обиколил много градове и придобил друга култура, дошъл остриган. И когато ставало дума за него между селяните, те казвали: “Петко стригания”, а за моя баща и другите синове на Петко – Стригачеви. Така произлязъл прякора ни, а от него и фамилното ни име, което преди това е било Войводински.

Сплитане на косите на плитка (Атанасов, 1939)

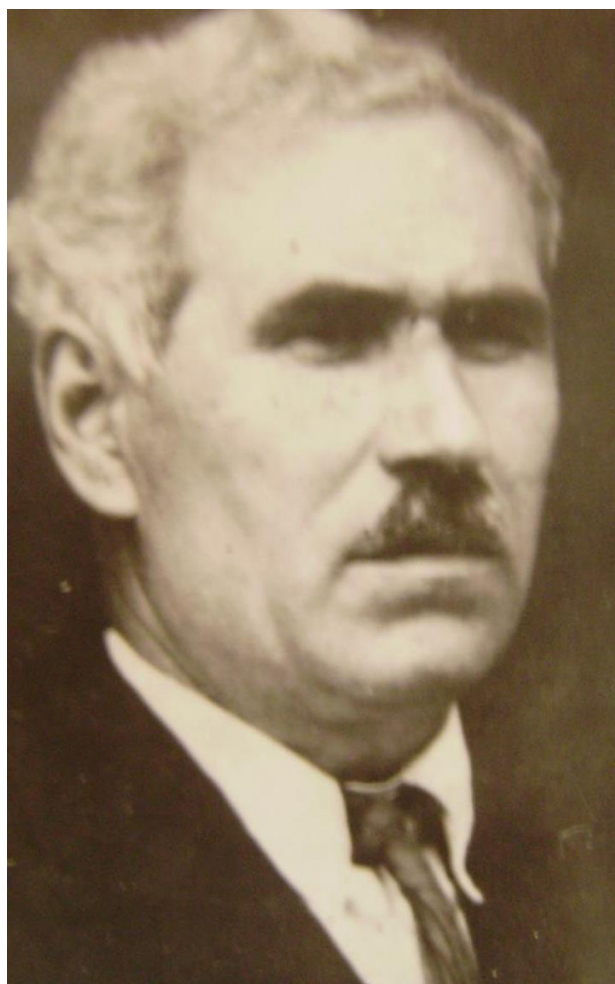

С. Грамада, Кулско

Родното ми село Грамада се намира на едно високо плато от много плодороден чернозем, прорязан от дълбока тясна долина, през която се вие малка рекичка. Под чернозема следват утаечни пластове от мек варовик. Като малък лятно време след свършване на училище пасях свинете покрай рекичката (барата). На рамо носех торбичка с просеник или качамак и сирене. И от тичане по свинете всичко това ставаше на трохи, които изсипвах в устата си. След като се ожънеха нивята от ечемици и жита карах свинете на паша бос по стърнищата. Кошарата ни се намиреше на три километра на юг от селото в местността “Форафун”, на 50-60 метра на север от брега на язовира, който е там сега. Тогава там нямаше язовир, а имаше малък дол, по който течеше вода пролетно време след топене на снега и лете от поройните дъждове. Земеделието беше много примитивно. Земята оряха с дървено рало, на което само лемежът беше от желязо, а овършаването на житата ставаше на харман с коне и зърното се отвяваше на вятър. По-късно към 1906 година докараха плугове и вършачки,

движени с парни локомотиви.

Покрай дола пред нашата кошара ставаха хубави бостани и зеленчуци. Там имаше и хубава паша, и лете аз пасях волове и крави и играех по поляната. Бях много пъргав и по двадесет пъти сядах на тревата и ставах на един крак или ходех около добитъка на ръце нагоре с крака. Воловар станах вече като по-голям, а свинете започнаха да гледат други помалки деца от мен. След завършване на четвърто отделение, понеже в селото нямаше прогимназия, прекарах една цяла година като овчарче. Имахме около 50-60 овце.

Тодор Тошков, учител в Грамада

Есента на 1908 година се откри прогимназия в Грамада и постъпих в първи прогимназиален клас. Класът се водеше от учителя Тодор Тошков. Към края на януари 1909 година умря баща ми от сърдечен удар – на 58 години. През пролетта на 1911 година завърших III прогимназиален клас с много добър успех; бях един от най-първите ученици в класа. Най-много обичах математиката и не оставях нито една задача от аритметиката и геометрията нерешена. Учители ни бяха: Иван Илиев – директор от Горна Джумая (Благоевград), Иван Серафимов от гр. Дебър (Македония), Иван Генков от гр. Карлово. Последният беше най-млад, но беше едър и снажен и много приличаше на Апостола на свободата Васил Левски. Серафимов беше нисичък, с дълга подрязана коса и много симпатично лице. Той ни преподаваше и пеене и ни научи да пеем песента на труда и други пролетарски песни. И оттогава още обикнах тези песни и започнах да мечтая за възтържествуване на братството и равенството по земята. И тримата ни учители бяха комунисти (тесни социалисти).

Семейството на Тодор Тошков

След завършване на III клас майка ми вече стара и неграмотна не можеше да се грижи да продължавам училище. С тази благородна грижа се зае най-старият ми брат – бай Панко. И през есента на 1911 година постъпих в IV клас на реалната гимназия в град Видин. През есента на 1912 година постъпих в V клас, но поради започване на войната срещу Турция за освобождението на Македония, повечето от учителите ни бяха мобилизирани и занятията в гимназията прекратени.

На война

Поради войната трябваша войници и на 10 ноември 1912 година се явих досрочно на наборна комисия като доброволец. Макар че бях навършил едва 18 година и 6 месеца, понеже бях добре развит, ме взеха за войник и на 20 ноември постъпих в казармата в град Видин да служа в пехотата. В казармата беше голяма мизерия и мръсотия. Хранехме се с войнишка чорба, насипана в баки (нешо като котли) и по пет-шест души кусахме направо от баката. Много обичах да играя на гимнастическите уреди и често, когато бях свободен, отивах и по цял час се премятах на различните уреди.

През пролетта на 1913 година след примирието с Турция цар Фердинанд искаше да заграби по-голямата част от Македония и поради това се скара с правителствата на Турция и Гърция, които я бяха окупирали. Фердинанд насочи войските си на запад срещу Сърбия и Гърция. И нас – млади новобранци, ни поведоха от Видин за с. Княз Александрово (сега Димово), където трябваше да дойде сборен полк пехота, съставен от една дружина стари войници от пети пехотен полк от град Русе и по една дружина млади войници от 33-ти полк от Свищов и от 34-ти полк от Ловеч. В това време полкът е бил пристигнал в Белоградчик. Там станал бунт – войниците се разбунтували против войната. При бунта бил убит с камъни един капитан, който нарекъл войниците “гъски”, а командирът на полка се самоубил. Водач на бунта е бил войникът

Печигаргов. Той и други бунтовници са били арестувани през една нощ по време на сън и са ги откарали и избили неизвестно къде.¹⁾

Некролог за капитан Симеон Вацѣвчиевъ, в-к Мир, бр. 3935 от 7 юли 1913 г.

Некролог за полковник Иван Пенев, в. Мир, бр. 3916 от 17 юни 1913 г.

Поради този бунт нас ни върнаха в с. Видбол (сега Дунавци), където

стояхме около една седмица, докато утихне бунтът. Беше вече през месец май и си спомням, че тогава стана земетресението в град Гърново, което почувствахме и ние. След това ни отведоха пак в Княз Александрово (сега Димово) и ни примесиха с другите дружини в полка. Още докато бяхме във Видин изкарах кратък санитарен курс, за да знам да превързвам ранени и да давам първа помощ. И в 66-ти полк бях причислен към санитарната команда на първа рота, за началник на която беше едни фелдшер, казваше се Касабов от град Свищов, с чин старши подофицер. Понеже в Димово се застояхме повече време и нямахме никакви занятия, един ден (беше към началото на юни) си отидох у дома в с. Грамада, за да видя майка си. Когато обаче на другия ден се върнах в Димово, там не заварих полка. Той се бе преместил в с. Върба, където го настигнах. Там стояхме също няколко дни и през това време за пръв път заедно с други войници ходих да видя Белоградчик.

На 22 юни сутринта започнаха да гърмят артилерийските оръдия към с. Салаш и нас ни поведоха към сръбската граница. Минахме през селата Вещица, Ошане и Раяновци и вечерта на същия ден излязохме на връх Китка – на границата. Там вечерта ни валя проливен дъжд, а аз стоях до една бука без раница и шинел, защото за да не ми тежи раницата, сутринта преди тръгване я бях оставил на колата на един колар мой познат от с. Грамада – бай Гено Киров. На границата нямаше никаква охрана. Сърбите бяха избягали - отстъпили към гр. Княжевац.

На другия ден минахме през с. Корито и други села за към Княжевац. Населението беше избягало. Рядко имаше в някой двор по някоя бабичка. Преди да пристигнем до Княжевац, той бил превзет от 65-ти полк и нас ни насочиха към гр. Зайчар. Вървахме по пътя по поречието на река Тимок. Към обяд пристигнахме в Кралево село (Нови хан) – много хубаво село. Там обядвахме и правихме почивка. Населението бе избягало. Нашите войници разбиваха и грабеха по магазини и къщи. Спомням си, че влязох в една магазина за вино и там имаше вино като блато по пода. Точеха

и не го затваряха, а го оставяха да тече. Всички бяха пияни, някои стреляха срещу буретата с вино и залепваха уста на дупката да пият. След почивката продължихме пътя си към Зайчар. Нощта прекарахме по пътя преди да влезем в с. Вратарница на р. Тимок.

На следващата сутрин минахме през селото. Там видях до една къща край шосето нахвърляни трупове на избити сърби на куп, като дърва на дръвник. Това ме потресе. Под Вратарница наляво от Тимок на височината към Зайчар срещнахме позицията на сърбите. Нашата дружина беше оставена за поддръжка и разположена върху южната страна на височината, покрита с дъбова десетгодишна сечина, която ни служеше за прикритие и ние лежахме на сянка покрай растичките, които бяха дебели, колкото ръка. Пред нас се водеше рядка пушечна стрелба. Ние лежахме спокойно. Към обяд обаче ни се наруши спокойствието – едно сръбско оръдие започна да ни обстрелва откъм върха Връшка чука, който се намираше на дясно от нас, на изток от река Тимок. Снарядите падаха и пред нас, и зад нас. По едно време някои от нашите млади войници рипнаха и искаха да бягат, а зад нас бе открито голо поле - ниви. Тогава старите войници им викаха: “Стой! Къде ще му избягаш? Ще излезеш на открито за по-добра прицел” и ги спираха. Стрелбата продължи до към следобед, но при нас не паднаха снаряди и не дадохме жертви.

През време на обстрелването от оръдието аз лежах на сянка до едно дръвче с шинела за възглавница зад моя началник – ротния фелдшер Касабов, който лежеше пред мен до друго дръвче. Не се страхувах никак и дори не ми идваше мисълта, че може да бъда убит и се подсмивах като наблюдавах Касабов. Той при всяко гръмване на оръдието пъхваше главата си до корена на дървото, до което лежеше. След падането на снаряда вдигаше глава и започваше да се кръсти по християнски, но щом пак гръмнеше оръдието, преставаше да се кръсти и пак забождаше глава до корена на дървото, макар че то не би могло с нищо да го запази от гранатата. Така продължаваше да се кръсти и да забожда глава до дървото

докато трая стрелбата. Аз се смеех в себе си и виках: “Кръсти се, защо прекъсваш?”. Тоя Касабов беше голям “герой” - докато се движехме през пусти села, той викаше: “След пет дни ще прием бяло кафе в Белград!”

Вечерта на същия ден – 25 юни 1913 година, се изтеглихме обратно през с. Вратарница за към границата. Пътувахме през нощта през планината и на другата сутрин пристигнахме в с. Киряево и в с. Раковица. Оттам все пеша минахме през селата Цар Шишманово, Макреш, Димово, Костичовци, Воднянци, Чорлево, Дреновец чак до с. Брусарци. Там стояхме два-три дни докато пристигнаха влакове, на които се качихме. Влаковете бяха композирани от вагони за коне и така се препълниха, че нямаше къде да се свие човек да седне. На вагоните пишеше: “За 8 коня или 55 души”, а в тях бяха наблъскани по 70-80 души. Някои войници висяха по будките на спирачите между вагоните, а някои, както и аз, бяхме налягали отгоре върху вагоните и се държахме, за да не паднем. Така минахме и през тунелите през Искърското дефиле до София. Оттам веднага влакът замина за гара Сливница. От Сливница ни отправиха през Брезник за град Трън, а оттам на юг към с. Клисура в Осоговска планина. След нас, пехотата, се движеше и конна полска артилерия, а имаше и планинска артилерия с оръдия и снаряди натоварени на коне.

Когато се изкачвахме към билото на една стръмна височина, за да могат конете (по няколко чифта) да изкарат оръдията и празните ракли, ние бяхме натоварени по двама да изнесем на височината по една граната. Това изкачване продължи цял следобед. Вечерта преспяхме и на другата сутрин, спомням си – беше 7 юли ст. ст. 1919 година, потеглихме напред да търсим среща с противника. Предполагаше се, че сърбите са наблизко. Аз бях в първа рота, която беше изпратена авангард. След нас непосредствено се движеха коне, натоварени с планинска артилерия. Времето беше мъгливо и преваляваше. И както се движехме по хребета по един горски път, приближавайки се до билото изведнъж срещу нас се откри пушечна стрелба. Ние моментално залегнахме на пътя, а конете натоварени с

планински оръдия и ракли с гранати, се втурнаха надолу из урвата под нас. След няколко минути нашата полска артилерия се обади, а ротата се хвърли на атака, и противникът отстъпи. В техните окопи видяхме няколко души убити. От наша страна нямаше жертви.

На следващия ден – 8 юли – падна мъгла и дъжд и ние бавно се придвижваме напред, а на втория ден, приближили вече противника, нашата дружина беше в поддръжка в една падина с букова горичка от не много дебели дървета. Първа боева линия бяха други. Пред нас се водеше пушечна престрелка и при нас долитаха куршуми на противника. Те прескачаха през билото към падината, където бяха окопите на нашата предна линия. Още не свикнал с теглото на войната и изморен от неколкодневния поход през планината, мокър от дъжд и гладен, аз предпочитах да бъда ранен, за да бъда върнат назад в тила. И както бях залегнал между другарите си покрай дърветата, вдигах краката си нагоре с надеждата дано да ме удари някой блуждаещ куршум. Още повече, че аз бях принципно против войната.

Следобед към 3 или 4 часа се даде заповед да се атакува позицията на сърбите. Самият командир на полка подполковник Павлов се яви на първата боева линия пред нас с извадена сабя в ръка и извика: “Напред, на нож!” Но в този момент той бе улучен от неприятелски куршум и падна. Извикаха ни: “Командирът падна!” Фелдшерът, аз и още един санитар веднага се завтекохме към него. Пренесохме го и го превързахме в окопа. Беше ранен в корема. Докато го превързахме, взе да подбелва очи, но не издаде нито стон. Отнесоха го към лазарета. Сетне разбрахме, че умрял.

След превръзката на командира заедно с другите санитарии се втурнах след атакуващите. Те бяха минали през една гола поляна, наричана “Цветков гроб”, в краищата на която имаше редки шубраци. Спомням, че като тичах напред свиреха куршуми покрай ушите ми, стрелбата на противника не беше още престанала. Поляната беше осеяна с трупове. Тичайки, видях Младен Нинов от Видин да стои до една шубрака, ранен в

крака. Превързах го и заминах напред. Неприятелят беше отблъснат и стрелбата спряла. В неприятелските окопи видях избити. До стъмване пренасяхме ранени с носилки до лазарета, който беше на не по-малко от половин километър. Много се изморих и паднах от преумора.

След нашата атака сърбите се оттеглиха на близкия връх “Букова глава”. Поради преумората ме оставиха няколко дни на почивка в лазарета. През това време нашите войници от бригадата от 65-ти и 66-ти пехотни полкове безрезултатно няколко пъти са атакували “Букова глава”, и са паднали много жертви. В същото време се появили и смъртни случаи от холера. След безрезултатните атаки нашите войски са започнали обхождането на върха – една много непристъпна позиция. Сръбските войници, охраняващи върха, за да не бъдат обходени, една нощ се оттеглили незабелязано от нашите. Аз се завърнах в частта си, когато сърбите вече се били оттеглили от “Букова глава” на Плана планина над с. Клисуре.

Между “Букова глава” и Плана планина на юг от с. Клисуре има едно тресавище, обрасло с трева блато, а изглежда като обширна поляна трева. А престъпиш ли малко навътре в тресавището – потъваш. Преди нашето пристигане един ескадрон от гвардейския конен полк при атака, вземайки блатото за тревиста поляна, почти бил потънал в него. Минавайки покрай блатото, пристъпвахме много внимателно, за да си гребнем вода за пиене. Поради появата на холерата пиехме водата като капвахме по две-три капки йодова тинктура в чашата, каквато като санитар носех в чантата си.

Село Клисуре е пръснато като всяко планинско село, от дол в дол по няколко къщи. Ротният фелдшер (моят началник) и аз се движехме в тила, зад предните наши линии. Веднъж, минавайки с него през нива ръж, още зелена, неожъната, чухме от противната страна изстрел и моят герой – фелдшерът Касабов, както вървеше пред мен, го видях как веднага забодя глава до земята в ръжта. Стоях до него и се смеех. А когато на 18 юни

засвири музиката за прекратяване на боя поради примирието, излязох от нашето прикритие, за да гледам какво става на предните линии, същият този Касабов ми се закани, че ще иска да бъде наказан, защото излизам на открито.

След два-три дни бригадата ни тръгна обратно да се оттегля през Осоговската планина и излязохме край река Струма, по-долу от гара Земен. Минахме през гр. Радомир и Перник и се установихме в гр. Брезник. Там стояхме няколко дни. В града имаше няколко камили (едногърби), взети като трофеи от войната с турците. Няколко души войници бяхме дошли при тях да ги разглеждаме. Една камила беше легнала, аз се качих на нея. Докато стояхме в Брезник се получи нареждане ученици като мен да бъдат демобилизирани.

Като ни освободиха, аз и другарите Вълко Наков от с. Водна и Кръстьо Райков от Грамада тръгнахме пеша до гара Перник, оттам – с влак до София. Там престояхме един ден, тъй като поради окупацията на Северна България от румънски войски бяха прекъснати железопътните връзки. На следващия ден беше пуснат първият влак за Варна и ние се качихме на него. На спирка Мездра имаше румънски войници. Ние продължихме пеша...Така чак на четвъртия ден сутринта стигнах у дома в Грамада. Времето беше слънчево и топло. Беше началото на август 1913 година.

След войната по нареждане на Министерството на учениците, които са пропуснали година поради войната, се даде право да се явят на изпит върху материала от пропуснатия клас. Явих се на изпит и направо се записах в шести клас. Гимназията се помещаваше във Винарското училище. Като ученик в гимназията живо се интересувах от партията на тесните социалисти и често посещавах техните събрания и кръжоци.

През 1915 година през есента постъпих в VIII клас, но поради започването на Първата световна война пак бях мобилизиран и прекъснах учението.

Медицинската комисия след преглед ме намери слаб и ме остави в допълваща дружина във Видин. В същата дружина беше оставен и най-старият ми брат Панко, който беше подофицер. Намерените за здрави войници заминаха на фронта срещу Сърбия от в. Връшка чука до р. Тимок. След като били разбити, сръбските войски отстъпили и се изтеглили към Косово поле, където са дали последно сражение и се оттеглили заедно с краля им Петър през Албания на остров Корфу. След започването на войната започнаха да валият дъждове, и няколко месеца все преваляваше. И в Сърбия беше съставена песен: “Киша паде, а Сърбия пропаде...”

Сърбите са очаквали, че ще бъдат нападнати от българите и са се били много добре укрепили по границата, така че почти цял месец са се държали преди да отстъпят. От наша страна са паднали много жертви – убити и ранени под Връшка чука.

След оттеглянето на сръбските войски дружината в която беше брат ми Панко бе изпратена в Неготинско в качеството на окупационна войска. Към началото на декември бях изпратен и аз заедно с една малка група за Неготинско. Брат ми Панко заедно със своето отделение се намираше в с. Луке. В Неготин поисках да бъда изпратен при него и отидох заедно с няколко другари. Там стояхме десетина дни. Сърбите и брат ми по цели дни прекарваха в пиене на греяна сливова ракия и вино и ядене. Към 20 декември мен и група други другари ни върнаха във Видин и там сформираха цяла дружина. Изпратиха ни за Лом, откъдето с влак заминахме чак до гара Гюешево, Кюстендилско. Изпратиха ни за допълнение в трета Балканска дивизия.

От Гюешево на следващата сутрин потеглихме пеша за Крива паланка, където пристигнахме вечерта. Оттам на другата сутрин тръгнахме за с. Страцин. Из пътя още предобед срещнахме един селянин (македонец) и го попитахме близо ли е Страцин. Той ни каза: “Има за два саата”. Ние стигнахме в селото едва след 5-6 часа, по здрач та се чудехме, че македонските часове са много големи. И чак на другата вечер

пристигнахме в град Куманово. Там престояхме един ден. Беше точно на Коледа. На следващия ден продължихме за Скопие. Там по това време се намирал с някакъв обоз от волски коли и брат ми Кръстьо. От мои другари, пристигнали преди мен, той разбрал, че идвам и аз и застанал на улицата до една тухлена ограда да ме чака. Като се видяхме много се зарадвахме, прегърнахме се, разцелувахме се. От мобилизацията до този ден ние не знаехме кой къде се намира.

Вечерта преспяхме в една турска джамия заедно с други войници и вечеряхме само хляб и кромид лук. На следващия ден ни разквартируваха из града, където прекарахме около десетина дни. После дружината потегли покрай горното течение на река Вардар. Минахме градчето Качаник и се установихме в с. Куму-глава, към югоизточния край на Косово поле. Селото беше пръснато по кошари из една редка гора. Населението му беше албанско. Там чакахме няколко дни, докато ни разпределиха за допълване към 45-ти и 46-ти пехотни полкове от 3-та Балканска дивизия. Щабът на 45-ти полк беше в град Прищина, а на 46-ти – в гр. Призрен към Албания. Докато бяхме в с. Куму-глава ходжата на селото покани мен и още двама другари от Видин една вечер да му бъдем гости. За ядене ни поднесе качамак – топъл, разлят в голяма тепсия и полят отгоре с разтопено биволско масло. Ние се налапахме до сито с качамака, защото войнишката чорба беше много постна и мизерна, а и хлябът лош и малко.

При разпределянето ми се падна с двадесетина другари да заминем за гр. Гниляне в 1-ва рота на 45-ти полк. Из пътя трябваше да преспим в едно малко албанско село. Албанските къщи са оградени с високи тухлени огради. В двора до входната врата имат гостоприемна стая, отделно от къщата, която е за семейството. Жените се криеха и ходеха забулени. Стопанинът ни прие и ни нагости в гостната стая. Никой друг не влезе при нас. В Гниляне аз заедно с Борис Тодоров от Видин и Петко Иванов – шивач, от с. Синаговци се паднахме във 2-ри взвод и бяхме на квартира в училището, близо до черквата. Гниляне е малък град. В околните села, пък

и в града живееха албанци и сърби. В града докарваха често арестувани – провинени албанци от селото. Биеха ги след което ги пускаха. През време на боя биеният викаше колкото му глас стига: “Ку-ку-у-у”.

Така прекарахме около един месец, след което ни преместиха на гара Феризово – малко градче към източния край на Косово поле, близо до полите на в. Люботрън – най-високия връх на Шар планина. Върхът, гледан откъм Феризово, изглежда като грамаден конус, като купа сено. Гара Феризово е на жп-линията от Скопие за Прищина и Митровица. Там стояхме до към средата на април 1916 година. През това време веднъж целият взвод тръгнахме още през нощта на разсъмване, блокирахме едно малко село в полите на в. Люботрън. Там се е подвизавал някакъв албанец – разбойник, за да го заловим. Претърсихме цялото село от 20-30 къщи и къщата на бандита, но нищо не намерихме. Жена му седеше с дете в една стая, но по нареждането на взводния ни офицер никой не я закачи за нищо. Къщите на албанците бяха построени по на два етажа – долният за добитъка, а горният – за хората.

Към средата на април 1916 година върнаха полка в Скопие. Там съм се простудил много лошо и ме оставиха в местната болница. Там лежах цял месец и ме пуснаха в отпуск по болест за 45 дни. На път от Скопие за София с влак ме хвана треска (малария). Пристигнах в София навечер и едва успях да отида в пункта на Червения кръст на гарата. Там преспях и на другия ден се качих на влака за Лом. (За Видин жп линията не беше още направена и влак не вървеше). По пътя за Лом във влака пак ме втресе и като стигнах в града, отидох на пристанището, за да си продължа пътя за Видин с параход и оттам – пеша за Грамада. Но от треската нямах сили и седнах на един тротоар. Покрай мен минаваха двама войника и като разбраха, че съм болен хванаха ме и ме отведоха в местната болница. Там лежах пет-шест дни и ме пуснаха да продължа пътя си за дома, където стигнах през Видин и така десетина дни от отпуската си загубих. Беше вече към края на май. На село беше хубаво времето през май и юни и там

прекарах много приятно. Майка ми и снахите копаеха кукуруз, а аз и помладият ми брат Петър косяхме ливадите в местността “Фарафун”.

Към средата на юли тръгнах обратно да търся полка. Той беше на позиция на Кожух планина – на Солунския фронт, където бяха дебаркирали френски и английски войски в подкрепа на сръбските под главното командване на френския генерал Сарай. По пътя обратно минах през Видин, Лом, София, Ниш, Скопие, Демир капия на р. Вардар и оттам през селата Борово и Конопище и нагоре през планината. Конопище се намира в самите поли на планината. Там бяха главните складове за продоволствие и бойни материали. През планината вървах цял ден до връх Голубец.

Връх Дудика е най-високият връх на Кожух планина – 2190 м надморска височина. Тогава на 2 август, когато минах там покрай едно малко езерце, на него имаше лед към един сантиметър дебелина. Моята 1-ва рота беше в полите на самия връх Дудика. От там през Паяк планина се вижда Солунският залив на Бяло море, а в ляво от нея Дойранското езеро, Беласица планина и залива, в който се влива река Струма. Вдясно пък се вижда обширното Мъгленско поле чак до Костурското езеро. Паяк планина се нарича така, защото по средата ѝ има една седловина, която я разделя на две издатини във вид на паяк с главата на изток към р. Вардар.

Северните поли на Кожух планина бяха покрити с гори – предимно с бук, а южните бяха голи урвини, скали и сипеи. Северните страни на върховете бяха голи, обрасли само с трева, а по-високо с пълзящи храсти от хвойни и боровинки. В южните поли на планината се намираще с. Тушино, а вляво, по на изток с. Нъте и на запад отдясно – с. Сборско. По южния склон на планината имаше тесни, подравнени от местните жители, ниви с опорни зидове, които от долната страна бяха засадени през пролетта с царевица. Обаче още през пролетта, след откриването на фронта цялото население беше избягало и къщите в селото разрушени. Тук-там стърчаха някои каменни стени. Под връх Дудика, отделян от една седловина на юго-

запад към Мъгленско поле се намира Пилов връх, който беше в ръцете на сърби и французи. В седловината бе нашата първа боева линия.

През ноември бях там десетина дни на позиция в окоп. През една нощ стоях на секретен пост пред окопите на около стотина метра от окопите на противника. Водеше се позиционна война. От време на време чувахме пушечни изстрели, а мините и артилерийските снаряди прескачаха нашите окопи. След смяна от първа позиция прекарахме по двадесетина дни на почивка зад върховете. През есента преди да падне снега, строихме заслони и землянки, вкопани в земята и покрити с дървета и шума и засипани отгоре с дебел пласт земя. През зимата падна сняг, който на някои места по по-високите върхове достигаше до два метра и по сипеите и урвините от навеища се образуваха грамадни преспи. А в южните поли на планината валяха дъждове и често цялото Мъгленско поле и Паяк планина пред нас не се виждаха от мъгли и чак нейде си на юг се виждаше връх Олимп да стърчи над мъглата. За отопление през зимата ходехме чак долу към северните поли за дърва. Сутрин тръгвахме надолу и едва надвечер успяхме да се върнем с по една растица на рамо. Защото, както казах по-горе, високо в планината нищо не растеше.

През януари 1917 година ротата ни слезе на позиция на запад от в. Дудика в съседство с част от 24-ти пехотен полк, който заемаше позиция от с. Сборско на запад към Добро - поле и в. Каймакчалан. Мен и Борис Тодоров от Видин ни изпратиха за свързка в Сборско, в съседната част от 24-ти полк. Селото беше съвършено разрушено. То беше в непосредствена близост зад първата боева линия. Ние с другаря ми се настанихме в землянка, окопана в брега на малко дере, на два-три метра от самия поток. Землянката беше покрита със стари дъски. Вътре имаше място да полегнем двамата и между нас имаше огнище. Така прекарахме цяла седмица в приказки и песни и очакване на заоведи докато дойдоха да ни сменят.

Когато тръгвахме от нашата рота за с. Сборско, беше късно вечер. През нощта беше светло от луната, а само ни се показва посоката накъдето

трябваше да се движим. След цял ден ходене по камънаците под отвесни скали ние се надвесихме над една урва, която пресичаше дадената ни посока. Започнахме да се свличаме по сипея в урвата. Движението ни беше много трудно. На много места се свличахме, препъвахме и падахме и изморени трябваше да почиваме по няколко минути. В дъното на урвата, по която се свличахме, се чуваше да гърми река. Бързахме да я стигнем, за да прием вода. Но въпреки всичките ни усилия цялата нощ не можахме да я стигнем и едва чак на разсъмване я стигнахме, та пихме бистра балканска вода и се измихме.

Докато бяхме в Сборско, както казах и по-горе, цял ден лежахме в землянката и пеехме “Планино, Кожух планино” по гласа на “Планино, Пирин, планино” и други песни. На около двадесетина метра далеч от нашата землянка имаше заслон за войници от 24-ти полк и един ден върху заслона падна мина. А в това време няколко души войници вътре играели карти и всички загинали.

Друга вечер мина прехвърлила нашата землянка и паднала в дерето под нас във водата и плиснала вода върху землянката ни. Ние си лежахме спокойно и приказвахме. До самата ни землянката отгоре растеше малка граница. На сутринта забелязахме, че тя едва се крепеше защото беше отрязана от мината. Ако беше паднала няколко метра назад, щеше да попадне върху землянката ни.

Към средата на януари – Василевден, дойде смяна за нас и ние си тръгнахме обратно за ротата. Валеше едър сняг и закриваше пътя, а от валежа не виждахме посоката и сме се убъркали. Трябваше да минем по дървен мост над една малка рекичка. Не можахме да намерим моста, а видяхме запустяла воденица (караджейка) и понеже беше взело да се смрачава, решихме да преспим в нея и на другата сутрин да продължим пътя си. Добре, но зимното време беше много студено, а вътре огън нямаше. Прозорци и врати също нямаше. Вятърът нанесъл вътре шума от гората. Дърва можеше да се намерят. Аз имах запалка за цигари с фитил.

Опитах със запаления фитил да запаля суха шума, но напразно. Другарят ми се отчая, сви шума и легна да спи. Запуших цигара и се чудех как ще прекараме посред зима цяла нощ в пуста воденица без огън.

Цигарата ми вече догаряше, когато ми хрумна да поставя цигарата в носната кърпичка и започнах да духам с уста. Кърпичката пламна и аз извиках: “Борисе, дай шума!” Той скочи, запалихме шума, след това подребни съчки и по-едри и от дебелиите дървета накладохме голям огън. Големите дървета откъртихме от улея (където тече брашното). Постлахме си шума и легнахме край огъня, който ни грееше чак до сутринта.

Сутринта излязох да видя дали нагоре над воденицата или надолу покрай реката трябваше да вървим, за да намерим моста. Погледнах зад воденицата – пресечена, непристъпна местност. Сметнах, че трябва да вървим надолу и тръгнахме. След около един час ходене покрай реката някой извика отдясно. Обърнахме се и видяхме български войник на стражеви пост. Пита ни: “Хей, къде бе?” Казваме: “Търсим моста за да отидем в 45-ти полк”. А той вика: “Аха, още стотина крачки... и щяхте да бъдете при сърбите!” После ни поведе назад и ни показа пътя за Сборско.

Към края на януари бяхме поддръжка зад първата боева линия вляво (на изток) от Дудика, а на запад от с. Тушин, на около един километър. Там бяхме по-свободни и на 6 февруари 1917 година заедно с неколцина другари отидох в с. Тушин, за да се изперем. Защото през селото минава малка рекичка, а и огън между стените можеше да се накладе от разрушените къщи. През малко хълмче пътека водеше от нашата застава към селото. Там палихме огън, парихме си ризите от въшки и се изпрахме. Другарите ми си заминаха напред, а аз се забавих и останах малко след тях. Тръгнах да се връщам с прането на ръка. Пътеката минаваше през южната страна на хълмчето, която е изложена към противника. Като се движех спокойно напред по пътеката, отсреща са ме забелязали и взеха да стрелят по мен с автоматична пушка. Куршуми започнаха да пицят покрай мен. Залегнах на пътеката. Помислиха, че съм убит и стрелбата спря. Застанах

до челото на един опорен зид на нива, изложен малко косо на посоката на куршумите. Прилепен силно до зида стоях няколко минути и пак хукнах да бягам. Пак запищяха куршуми покрай мен и пак залегнах. Това се повтори няколко пъти. Хвърлиха се не по-малко от 50-60 куршума по мен, но никоой не ме улучи, но аз бях вече близо до хребета на хълма и с последна прибежка го превалях и стигнах при другарите си във взвода жив и здрав.

Към началото на март 1917 година стояхме трима-четирима другари на стражеви пост в окоп на изток от с. Тушин цяла седмица. Спомням си много добре, че тогава девет дни и девет ноци все валеше дъжд, а ние стояхме в окопа, без никаква сушина, освен наметнати платнища. Измокриха ни се ризите на гърба, а пък ботушите на краката се пълнеха с вода и трябваше да ги събуваме, за да излеем водата от тях. От продължителната влага пръстите на краката ми бяха се подули и позеленели като картофи, когато стоят продължително време на слънце. Там се разболях – започнах да чувствавам главоболие – взе да ме тресе. След смяната лежах пет-шест дни между стените на една разрушена къща в селото. Треската се повтаряше и бях загубил сили да се движа. Една сутрин ме натовариха на катър, воден от войник, та ме изнесоха горе на планината и оттам ме откараха в полковия лазарет, който се намираше зад връх Голубец. Аз лежах по цял ден и нощ. Лекуваха ме само с аспириин, и понеже продължаваше да ми се явява температура, няхах апетит и бях много отслабнал.

След седмица лежане там ме откараха в полската болница в голяма палатка. Имах признаци на плеврит и бях много отслабнал. Оттам ме изпратиха в дивизионна болница към с. Борово, а после – в местната болница в гр. Велес на р. Вардар. Това беше през април преди християнския Великден. Спомням си, че при визитацията в болницата лекарят ме запитва мога ли да спя. “Не мога” – казах. Той нареди на медицинската сестра вечерта да ми направят инжекция морфин. Вечерта след като ми направиха инжекцията, аз си рекох да внимавам за да видя

какво ще стане. Яви ми се едно замайване, но се удържах да не заспя... Ококорих очи, изби ме студена пот по челото, но останах буден до сутринта. На другия край на отделението един войник агонизираше, цялата нощ охкаше и на разсъмване умря.

Лекарската комисия ми разреши тридесетдневен отпуск. Това беше през месец май. При втория преглед комисията ме прати в местната болница в Ниш. Там лежах цял месец, и пак се явих на комисия, която реши да остана в допълнящата дружина във Видин за нестроева служба по §32 – страдал от сух плеврит. Във Видин пристигнах на 1 август 1917 година и ме зачислиха в първа рота, на която ротен командир беше Рачо Попов от Макреш. Той като ме видя много се зарадва и веднага ми разреши отпуск за няколко дни, като ми каза: “Нали утре, 2 август, на Св. Илия, има сбор в с. Урбабинци”.

След завръщането ми от отпуск ме зачислиха като писар в щаба на дружината. През септември същата година се явих на изпит в гимназията върху материала за последния / тогава /VIII клас. Към края на октомври постъпих в административната рота на Школата за запасни офицери в с. Княжево. На 1 май 1918 година сутринта всички школници от Княжево дойдохме във Военното училище в София, където заедно с юнкерите от Военното училище цар Фердинанд в присъствието на министър-председателя д-р Васил Радославов, военния министър и други лица ни произведе в първи офицерски чин. Предварително бяхме разпределени кой към коя част ще трябва да замине. Аз бях определен за 1-ви етапен полк, щабът на който се намираше в Меджидие в Добруджа.

Преди да заминем за частите си ни беше разрешен по 20 дни отпуск. От школата заминах за Грамада на 22 май. Там осъмнах със сняг, който до обяд се стопи. Когато отпускът ми свърши заминах за Видин. Оттам по Дунава с параход пътувах до Черна вода, а след това с влак до Меджидие. Пътувах в първа класа като офицер, безплатно в голям австрийски параход. В Меджидие се явих в щаба на полка и веднага заминах за гр. Добрич да

постъпя като полуротен командир в 1-ва рота. Командирът на ротата по чин капитан беше и комендант на града. А канцеларията на ротата се помещаваше на втория етаж в сграда на ъгъла на площада, срещу градската градина. Войниците бяха пръснати по обекти из района на града, а в града се намираха само около тридесет души възрастни хора. Имаше между тях и един ходжа. Писар в канцеларията беше един сърбин пленник – Попович, млад, интелигентен и много добър. Работата беше лека и приятна - изготвяне на разни сведения и писма до щаба на полка. Аз квартирувах в канцеларията и през свободното време, каквото имах много, четях и се готвех за матурата.

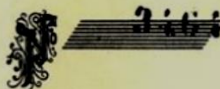

Подпоручик Тошо Стригачев (фото Т. Т. Бръснарев, Видин)

МИНИСТЕРСТВО НА ВОЙНАТА

СВИДЕТЕЛЬСТВО

Тодшо М. Стригачовъ

отъ с. Грамада околия Рулска

о възелъ участвие въ войната презъ 1915/18 г.

Въ знакъ на благодарностъ и за спомень на това участвие

НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО ЦАРЬТЪ

му дарява възпоменателния медалъ
за това война на гербена лента

Водна, 30 юлий 1938 г.

ГЕНЕРАЛЪ МАЙОРЪ
МИНИСТЪРЪ НА ВОЙНАТА

32
Манджуръ

НАЧАЛНИКЪ НА ОТДѢЛЕНИЕ ЗА ВОЕННИ МУЗЕЙ,
ПАМЕТНИЦИ И ПР.

Възпоменателен медал за участие във войната

На 15 юли 1918 година на разсъмване, по хлад, за да избегна горещината през деня на оседлан кон заминах за гр. Балчик, по нареждане да анкетирам случая по убийството на един войник. Там пристигнах към

10 часа и се срещнах веднага с коменданта на града – млад подпоручик, който ми доложи, че анкета е направена. Към 11 часа заедно отидохме на морето и там за първи път се къпах в Черно море.

Към началото на август ме изпратиха за началник на стражата по охрана на старата граница от Силистра до Дуранкулак. В Северна Добруджа, която беше под кондоминиум, т.е. общо управление на съюзниците, вследствие на продължителна суша реколтата беше съвършено компрометирана, а в южната част реколтата бе сравнително добра, и застрашени от глад селяни на тълпи минаваха от северната в южната част. От Добрич с кон пристигнах на границата в малко българско село наблизо до с. Кубадин. Там бях посрещнат от наш подофицер с група войници. Още на другата сутрин войници докараха при мен група мъже и жени от Северна Добруджа, заловени че пренасят с торби жито, откъм Добрич. Те паднаха на колене пред мен, плачеха и молеха да ги освободя. Казах на войниците, че тия хора пренасят жито, защото са гладни и ги освободих. След три дни предприех придружен от подофицера и няколко войника обиколка по границата като тръгнахме на запад към Силистра. Времето беше много горещо. Яздех кон, а придружаващите ме трябваше да вървят пеша. Така пътувахме два дни. През втория ден времето беше също така горещо. Не зная дали от горещината или от продължителната езда на кон ме хвана инфлуенция (испанска болест), както наричаха тогава грипа. На втория ден следобед започнах да чувствавам силно главоболие и болки в кръста. Болките ми от час на час се усилваха, но продължавах да яздя и надвечер преди да стигнем в с. Кранево, едва се държах на коня, и двама от войниците вървяха според коня – един от ляво, а друг от дясно, за да да не падна от коня. В селото ми казаха, че в селото нямало никакъв медицински персонал, а имало една бабичка, която разбираше по нещо и помагала на болни. Доведоха я при мен и ми пусна кръв. С някаква игла тя пробви вената на едната ми ръка, от която изтече в паница не по-малко от един литър кръв, а болките продължаваха, та ми поставяха студени кърпи

на главата.

На следващия ден с файтон ме откараха в болницата в града. След два-три дни ме изпратиха в болницата в гр. Меджидие, където беше и щабът на полка. След десетина дни лекарската комисия ми разреши 45-дневен домашен отпуск за почивка. Като излязох от болницата командирът ми каза, че мислел да ме изпраща за комендант на град Мангалия, но щял да направи това след завръщането ми от отпуск.

Излизайки в отпуск в началото на септември 1918 година аз се радвах, че ми се дава възможност да се явя на матуритетен изпит в гимназията във Видин, за който се бях готвил през лятото. Явих се и взех матурата. Към средата на октомври се завърнах в частта си в Добрич. След около месец полкът ни замина за София, но войната свърши. На 25 ноември 1918 година се демобилизирах. С едно прекъсване шест години бях войник.

Учител - социалист

След завръщането ми в Грамада бях назначен като учител в основното училище. Там заварих Тодор Титоренков, който беше директор на прогимназията, жена му Райна Титоренкова и Митьо Костов – учители, а в основното училище учители бяха: Данко Ненов от Кула, Ценка и Данка Цекови от Видин, Мито Ив. Гицов и аз. На мен дадох да водя четвърто отделение.

През Първата световна война от 1915-1918 година, когато България воюваше на страната на Германия, Австро-Унгария и Турция, нашите войски по фронтовете бяха останали голи (с изпокъсани дрехи), боси и гладни – с една дума, в плачевно състояние и беше издигнат лозунгът: “Празна раница не пази граница”. При това и без достатъчно бойни припаси. Духът на нашите войски беше убит. Войските на Сърбия, Англия и Франция, действащи на Солунския фронт като много по-добре въоръжени, направиха пробив на нашия фронт при Добро поле. При

артилерийска стрелба те със залпове хвърляха срещу нашите позиции по стотици и хиляди снаряди, та се запушваха баирите, а нашите оръдия рядко се обаждаха с единични изстрели. Нашите войски бяха разбити. Голяма част от тях паднаха в плен, а останалите бягаха към България и искаха да отидат в София, за да се разправят с царя и правителството. На път за София в Радомир войските бяха посрещнати от тогавашните водачи на Българския Земеделски Народен Съюз – Райко Даскалов и Александър Стамболийски, които обявиха “Радомирска република”. Оттам войските се отправиха за София, към Владая и Княжево станали боеве между тях и посрещналите ги възпитаници на военното училище и войниците от Софийския гарнизон. Паднали много жертви. Цар Фердинанд абдикира на 3.X.1918 г.

Тодор Титуренков

След войната недоволството сред народа, не само сред войниците беше много голямо. Народът от села и градове беше осиротял, оголял и

обосял. Хората ходеха с дървени налъми и ядяха царевичник, качамак, защото житото се изземваше насила от производителите и се предаваше на германците. Нашата партия – партията на комунистите, тогава наричана партия на тесните социалисти, се бореше против войната и изобщо против буржоазния строй, против държавата на богатите и печелеше бедния народ на своя страна.

През войната като военен съм кръстосал Балканския полуостров от Видин до Кожух планина на Солунския фронт, и от Косово поле до Тулча в Добружда. След демобилизацията в родното си село Грамада бях назначен за учител в основното училище. В Грамада заварих народа в голяма мизерия, а отгоре на всичко върлуваше и така наречената тогава “испанска болест” – грип, която взе много жертви. Народът негодуваше и търсеше изход от тежкото положение. Аз и някои по-будни другари казвахме, че спасението е само в революцията по примера на Октомврийската революция в Русия през 1917 година под ръководството на болшевишката партията на Ленин. Но за да се извърши революция у нас, бе необходимо предварително да се създаде силна партия по образеца на болшевишката партия в Русия, която да ръководи народа. Партията на тесните социалисти се бореше за революция за разлика от широките социалисти, които на дело поддържаха буржоазната държава. Но партията на тесните социалисти беше още много слаба и затова трябваше навсякъде по селата да се образуват организации на партията на тесните социалисти, за да се организира народа да бъде готов за революция.

На 20 януари 1919 година – Ивановден след предварително проагитиране се събрахме около трийсет души в кръчмата на дядо Мико Големански и там след една кратка реч на дядо Петко Нинов Стаевски, който беше учител в с. Бранковци и известен като социалист, решихме да образуваме организация на тесните социалисти. Записаха се около двацет души, между които си спомням другарите: Йото Велков, Вътко Митов (Катърчето), Цано Марков (Бабин Стефанкин), Иван Г. Ваков, Иван Цолов

(Кукувичката). За секретар на групата по предложение на дедо Петко бях избран аз като по-грамотен. Нашата дейност отначало се състоеше в критика на другите партии, които поддържаха буржоазния ред в държавата, и привличане на нови членове в групата. Такива нови членове станаха наскоро директорът на прогимназията Тодор Титоренков, учителят Мито Ив. Генов, Недялко Христов, Вельо Гергов Янин, Дано Димитров, Цеко Вълчов Марков, Иван Нинов Стоевски и други.

През лятото на 1919 година към края на август или началото на септември се произведоха избори за народни представители. Нашата организация разви усилена дейност в агитация и устройване на публични събрания, на които говориха наши другари от Видин. В деня на избора за застъпник пред изборното бюро бях посочен аз. Гласуването се извършваше с бюлетини от различни цветове. Ние, комунистите (тесните социалисти) и нашите съмишленици гласувахме с червенвинени бюлетини. Жените нямаша избирателни права, а и за мъжете гласуването не беше задължително. След завършване на гласуването и преброяване на бюлетините се оказа, че нашите червенвинени бюлетини са три пъти повече от сбора на всички бюлетини от другите партии! Нашите бяха над 190, а всички останали около 60. Тогава председателят на бюрото, един стар учител от с. Раковица, каза за мен: “Това момче се потруди и заслужва похвала!”

През месец май (или юни) на 1920 година от дружбата на Земеделския съюз беше устроено публично събрание в училището, на което беше дошъл от София да говори Стоян Омарчевски. Беше неделен ден и събранието беше добре посетено. Имаше и много наши членове и съмишленици. Ние с учителя Мито Иванов с разни апострофи предизвиквахме присъстващите да осмееят публично оратора, и той беше принуден да напусне събранието преди да завърши. Аз използвах случая, качих се на масата, от където се говореше и започнах да държа реч. Омарчевски, излизайки от стаята, се обърна на вратата и каза: “Аз на вас

ще ви дам да ме разберете”.

Стоян Омарчевски

И действително ни даде. На следващата година той стана министър на народната просвета в правителството на Александър Стамболийски и през март 1921 година след едно наше публично събрание по заповед на Омарчевски ни арестуваха: мен, Тодор Титоренков, Мито Иванов, Недялко Христов, Кирил Митев от Лом, Петко Костов от с. Пседерци, Цвятко Йончев и жена му Ценка и Йото Велков – всички учители, с нареждане да ни откарат под конвой пеша в София през Кула и Видин. Това беше пред един избор за окръжни съветници. За събранието полицейският старшия Тошо Коцов Върбанов донесъл, че ораторът Цвятко Йончев бил казал, че

“Стамболийски бил направил врат като бик”.

Тодор Петров (вляво) и Георги Димитров

Първият ден вървахме пеша от Грамада през Кула до с. Войница и там преспахме. Вторият ден от Войница през Видин стигнахме до с. Арчар. Когато ни прекарваха през Видин, обградени от конна полиция, минавайки пред окръжния съд пред нас на улицата излезе видният комунист – адвокат др. Тодор Петров и с все глас извика: “Къде сте покарали тези народни учители? Да не са запалили някое село?” А полицаят от конвоя с извадена сабя му извика “Назад!” и пак ни подкара напред. Третия ден не ни прекараха през Лом, а от с. Сливата ни подкараха направо до с. Василовци. След това през гара Брусарци, с. Сливовник, с. Студено буче, с. Вълкова слатина и вечерта пред изборите пристигнахме в гр. Фердинанд. На следващия ден трябваше да продължим през Берковица и Петрохан за София, обаче на планината към Петрохан се виждаше такава силна снежна фъртуна, че полицаите от конвоя отказваха да вървят поради страх от

вилицата, и така се принудиха да ни откарат до София с влак. В София ни откараха в Министерството на просветата. Там ни отведоха при главния секретар на министерството Крум Попов, който ни каза, че не е трябвало да правим събрания, а да си гледаме учителската работа и ни освободи. Ние казахме, че нямаме пари за път за връщане. Той ни каза, че пари не могат да ни дадат, а ако искаме да ни върнат пак безплатно, трябва това да стане пак по етапен ред с конвой от полиция. Ние отказахме и всички групово отидохме в Централния комитет на нашата партия, който тогава се помещаваше в собствено здание до площада пред Львов мост. Явихме се лично при дядо Благоев и му разказахме как и защо сме докарани, и той нареди да ни дадат пари за път от партийната каса.

През лятото на 1921 година излезе от Министерството на просветата окръжно нареждане, че учители не могат да заемат ръководни длъжности в партийни организация и предадох длъжността партийен секретар на Марко Ценов, който наскоро се беше завърнал от Америка, където е бил работник няколко години и там участвувал в социалистическа организация. Той стана секретар формално, а фактически аз продължавах да ръководя организацията, защото той работеше под мое ръководство. От 1 септември 1921 година аз и другарят Титоренков бяхме уволнени като учители в Грамада. Титоренков и жена му бяха назначени в с. Княз Александрово (сега Димово), а аз останах без работа.

През есента на 1921 година вследствие продължителна суша през лятото в Поволжието в Русия беше настанал голям глад. Нашата партия в изпълнение на своя интернационален дълг събираше помощи за гладуващите. И един неделен ден през есента аз, придружен от волска кола, водена от Дано Димитров, целия ден обикаляхме из улиците на Грамада и от къща на къща събирахме кой какво и колко обича да даде за гладуващите в Русия и на другия ден го изпратихме в окръжния комитет на партията във Видин.

Въстанието – устрем и крах

През 1922 година като агент на едно застрахователно дружество обикалях околните села и правех събрания за партията и образувах групи или ядки от наши привърженици. Един ден др. Йото Велков се завърна от Видин и събщи, че от окръжния комитет му казали, да стоим настрана от земеделците и да не вземаме никакво участие в тяхната работа. Такова било нареждането на ЦК на партията. Вследствие на това ние, комунистите, се оттеглихме от земеделците и те от нас. Това становище на ЦК на партията беше погрешно. Ако навсякъде тогава се бяха обединили комунисти и земеделци и противопоставили на превратаджиите със сила, както направиха другарите от Плевен, Нова Загора и някои други места, ние щяхме да имаме успех в борбата.

През февруари 1923 година по нареждане на окръжния комитет на партията проведох събрания в селата Вълчак, Александрово, Рабиша, Ошане, Раяновци, Подгоре, Раковица, Старопатица, Бранковци и Пседерци.

През пролетта на 1923 година се проведоха избори за народни представители. Преди изборите на събрание в Грамада говори др. Трифон Саралиев от с. Килифарево, един прекрасен комунист – член на ЦК на партията, който беше кандидат в окръга. Отидохме с него в с. Урбабинци да направим и там събрание. Беше към края на февруари, или началото на март, но помня добре, че имаше сняг, беше следобед и много студено време. Там от общината ни отказаха да разгласят за събранието, че уж нямало барабанчик. Тогава аз взех барабана, ударих го и обявих за събранието. На избора Саралиев беше избран, но след преврата, извършен на 9 юни от буржоазията начело с професор Александър Цанков и реакционните генерали, той бе убит. Организацията в Килифарево се противопоставила на преврата, както бяха направили и другарите от Плевен начело с др. Асен Халачев, също убит, и другарите от Нова Загора начело с др. Петко Енев, и други организации.

Трифон Саралиев, убит на 12 юни 1923 г.

Тези избори се произведоха от правителство на Земеделския съюз начело с Александър Стамболийски. Агитацията на земеделците преди изборите беше насочена най-вече против нас, комунистите, защото земеделците се страхуваха да не спечели изборите нашата партия, която се ползуваше с голям авторитет и симпатии сред народа. В спорове преди изборите спомням си, че им казвах: “Опасността за вас е отдясно, т. е от страна на буржоазията и генералите, а не от нас – комунистите”. И действително, след като земеделският съюз спечели изборите с болшинство в парламента, буржоазията и реакционните генерали извършиха преврат на 9 юни 1923 година.

Вечерта на 9 юни 1923 земеделските първенци в Грамада по онова време: Нино Петров, Дано Антоу, Петко Недков, Петко Тошев Стригачев, Георги Цеков Корешински и други се събрали и дойдоха та ме извикаха от дома и ми казаха, че е извършен преврат против правителството и народната воля, изразена на изборите. Решихме да се обединим в единен фронт и да се противопоставим на превратаджийската власт със сила. Съставихме революционен комитет, който да ръководи борбата. Аз бях избран за председател на комитета. Решихме на 10 юни, неделя, да устроим митинг. За тази цел наредихме още през нощта да започне да бие тревожно черковната камбана и сутринта с барабан да се разгласи за митинга. Още през нощта наредих др. Йото Велков да замине за Видин, за да иска от окръжния комитет на партията парола за нас за действие.

На 10 юни времето беше слънчево и се бяха събрали още от сутринта много хора, не по-малко от 500-600 души пред старото училище, където се състоя митингът. Имаше и много жени. На митинга Нино Петров говори от страна на Земеделския съюз и аз от комунистите. Приканихме хората да бъдат готови и заедно земеделци и комунисти да се противопоставим със сила на превратаджийската власт. След 10 юни за организиране на митинга ни подведоха под съд за метеж. Извикаха ни няколко души от земеделците и мен при следователя във Видин, но ни пуснаха под гаранция от 2 000 до 5 000 лева.

На 31 юли във Видин в къщата на Иван Чонос се състоя тайно заседание на окръжния комитет на партията, на което присъствах аз и Живко Кръчмарски от село Белотинци. На него се отчете грешката на партията, извършена на 9 юни при преврата и се взе решение за подготовка на въстание в единен фронт със земеделците. През август проведох съвещания с другарите от организацията в Грамада и от групите от околните села. Обикалях селата като агент на застрахователно дружество. Властта обаче не спеше – тя се страхуваше от настроението сред народа и ни следеше. И на 6 септември бях арестуван и откаран в Кула, където

имаше арестувани другари и от други села. След пет-шест дни арест ни освободиха. Изглежда, че искаха само да ни сплашат.

Преди обявяването на въстанието на 23 септември 1923 година в Грамада бяха дошли Асен Бъчваров – изпратен от Видин, и Недялко Ненов от Кула, за да участвуват в ръководенето на въстанието. Събрахме се тримата в дома на Иван Нинов Стоевски на съвет. Асен каза: “Нощес ще трябва да превземем общината в Грамада и да обявим революцията”. Аз възразих: “Не! Ние ще направим по-разумно, ако организираме една чета, с която да отидем в помощ на другарите от Кула, за да превземем Кула, а Грамада и другите села ще паднат и без бой след това”. Недялко Ненов подкрепи моето становище и така решихме. Това стана на 22 септември, неделя. Тогава в Грамада се провеждаше панаир и беше много добре посетен. През целия ден кръстосвах из панаира и на всеки срещнат верен другар от комунистите и от земеделците казвах вечерта към 9 часа да се яви в “Йончово бранище” - над Дунавската чешма на билото между двете рекички.

Към 7 и половина часа надвечер другар ме срещна на панаира и ми каза, че от Кула е пристигнал секретарят на околийското управление Игнат Милушев и ме търсил да ме арестува. Аз веднага изтичах у дома, взех си пистолета и парче хляб и тръгнах за сборния пункт. Там се събрахме около четиридесет души. Имаше няколко другари и от село Урбабинци (Тошевци), между които си спомням Георги Цв. Бързашки и Доно Тошов Пъртенияшки. Оръжие няхахме, някои бяха тръгнали само с тояги. С пушки манлихери бяха дошли само пет души: Недялко Ненов, Асен Бъчваров, Петко Тошев Стригачев, Кръстьо Ц. Даскалски и Георги Цв. Бързашки. Оттам тръгнахме за Кула. Нощта беше ясна и от пълнолунието беше светло като ден. Минахме през долния край на село Пседерци (сега Коста Перчово) и продължихме. Обаче преди да стигнем в Кула още над чешмата в местността “Поповец” ни срещнаха младежи от организацията на нашата партия и ни казаха, че в Кула там полицията вече е арестувала всички по-

първи комунисти и земеделци. Войници от граничния участък са блокирали града с картечници и полско оръдие и из града има усилен патрул.

Както разбрахме това, ние се отбихме в малка горичка под пътя, за да решим при това положение какво да правим. Сами да нападнем с пет пушки и да превеждаме града беше немислимо, още повече че властта беше будна и бе взела всички мерки. Казах, че като офицер не мога да водя хората на безсмислен разстрел. След кратко съвещание всички решихме да се разпусне четата и да чакаме да видим как ще се развият събитията. На връщане към “Церова вода” изпратих другаря Йото Велков да отиде заедно с Асен Бъчваров във Видин, за да проверят какво става там, а аз заедно с др. Георги Цв. Бързашки тръгнахме за с. Макреш. Там пристигнахме едва към 8 часа на другата сутрин. Искане да се свържем с другарите от Макреш, та отидохме у дома на Рачо Попов. Жената на Рачо ни каза, че всички са отишли в с. Александрово. Ние с Бързашки отидохме към гара Макреш и чакахме там до следобед завръщането на другарите от Макреш, но в това време чухме, че идва влак откъм Видин и се чуват артилерийски гърмежи. Влакът караше войска и отиваше да потушава възстаналите. Ние се оттеглихме през гората към с. Вълчек във Вълчешкия дол.

Вечерта по луна отидохме в кошарата на брат ми Панко в местността “Фарафун”, та се нахранихме, взехме си хляб и сирене и отидохме пак във Вълчешкия дол, за да сме по-близо до с. Макреш и да можем да се свържем с другарите от там. На следващия ден 24 септември разбрахме, че другарите от Макреш отстъпват към с. Цар Шишманово по посока към сръбската граница. Ние с Бързашки не можехме да се свържем с тях и решихме да тръгнем към с. Влахович (сега Подгоре).

Първата вечер спахме в един дол между Макреш и Цар Шишманово, където случайно срещнахме Коцо Стоянов от с. Урбабинци. Там той ни донесе торба с хляб. След вечерята той си отиде в кошарата, а ние спахме в нанесената от вятъра шума в дола. На следващия ден

продължихме внимателно придвижването си из горите и вечерта стигнахме в полите на Балкана при кошарата на дядо Ходжата, някакъв роднина на Георги. Искахме той да ни преведе през границата. Той ни нахрани с мляко и ни посъветва да почакаме някой ден, че още не се знае какво ще стане, а после, ако трябва ще ни преведе и то по-лесно би било денем, а не нощем. Ние се съгласихме с неговия съвет, върнахме се назад и отидохме на кошарата на бащата на Георги над Урбабинци към горния край на рекичката. Крихме се пет-шест дни в една овча кошара, където майката на Георги ни донасяше да ядем. Една вечер Георги замина с цел да се добере до Видин и да влезе в квартирата си, каквато имаше още като ученик в гимназията и да каже, че си е бил там, а не си е бил на село. Обаче още с пристигането му бил арестуван.

Останах сам още три дни в овчата кошара и една вечер тръгнах пак за кошарата на брат ми Панко в “Фарафун”. Минах над Урбабинци откъм западната страна през рекичката под селото, излязох на брега и после, като вървах покрай Джаджовица, някаква нощна птица се спусна върху мен, но кимнах с тоягата и се запазих. На кошарата заварих брат си. На следващата сутрин той отиде в селото, за да провери ще мога ли да се завърна у дома. Надвечер се върна и ми каза, че няма опасност за живота ми. Скрих револвера и тръгнах за село, там веднага бях арестуван и на другия ден ме откараха под стража в Кула. В полицията заварих около трийсетина души арестувани от Кула и селата. Държаха ни в ареста още двадесетина дни. Началникът на граничните войски капитан Тъпанаров, за когото се говореше, че бил с леви убеждения, освободи всички освен мен, Недялко Ненов, студент и Дото Бръмбаров, учител от Кула. Откараха ни под конвой във Видин. Там след няколко дни престой в ареста една нощ при нас се яви началникът на гарнизона подполковник Белоречки да ни разпитва, но на следната сутрин ни освободи. Като излязохме от ареста ние тримата отидохме и си направихме снимка за спомен.

След ареста във Видин

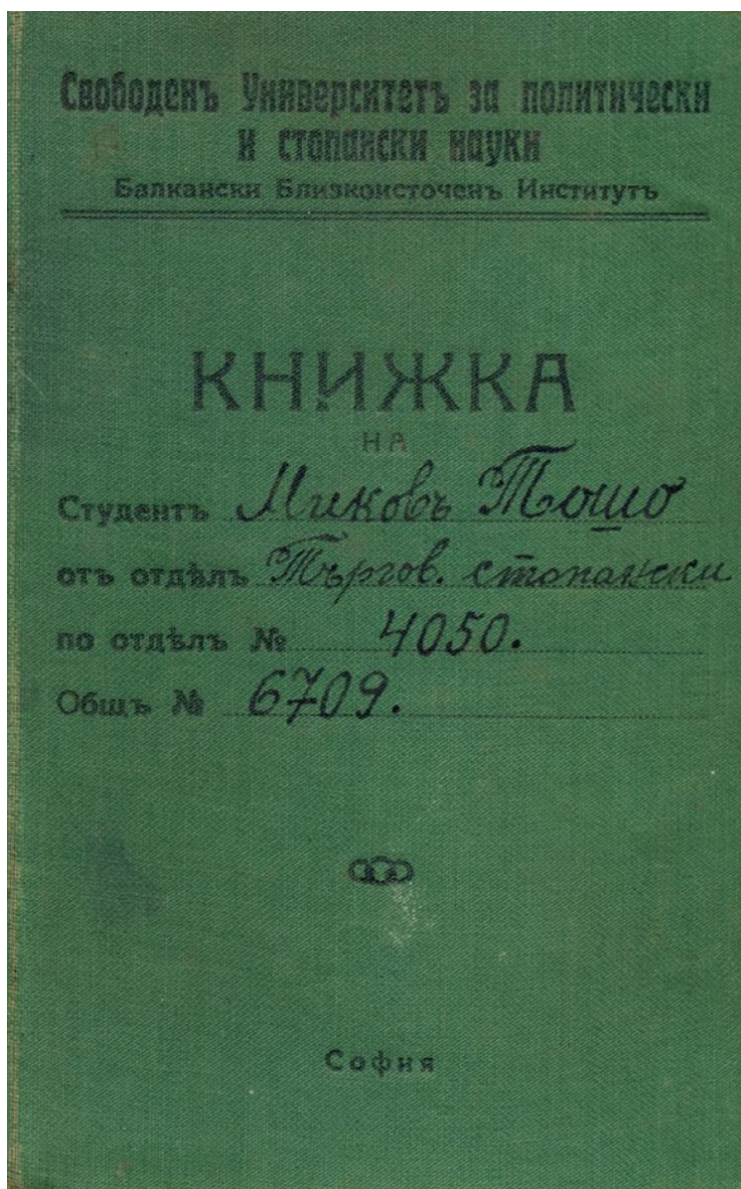
По-късно се заговори, че вождовете на въстанието Георги Димитров и Васил Коларов избягали през границата.

Кмет социалист

След Септемврийското въстание партията беше обявена за нелегална и временно свихме байраците. Като уволнен учител станах агент на едно застрахователно дружество, но след поставянето на партията вън от законите не можех да обикалям селата за застраховки. Поради това останах у дома да се занимавам със земеделска работа и да помагам в бакалския дюкян на брат ми Тасо. През това време веднъж попитах кмета на селото дали биха ме назначили пак като учител. Той ми каза: “Ти гледай да останеш жив, а за служба не питай”. Много е тежко да си млад и да можеш и да искаш да работиш, а да не ти дават работа.

През 1927 година като си казах “По-добре късно, отколкото никога”,

реших да се запиша студент в Свободния университет по икономически науки в София. Учех задочно като посещавах по няколко лекции, когато ходех до София да заверявам семестрите си, а повечето време си четях и работех на село. На 30 декември 1928 година се венчах с Фердинанда Стефанова, която беше по това време учителка по агрономство в земеделското училище в Боруш.

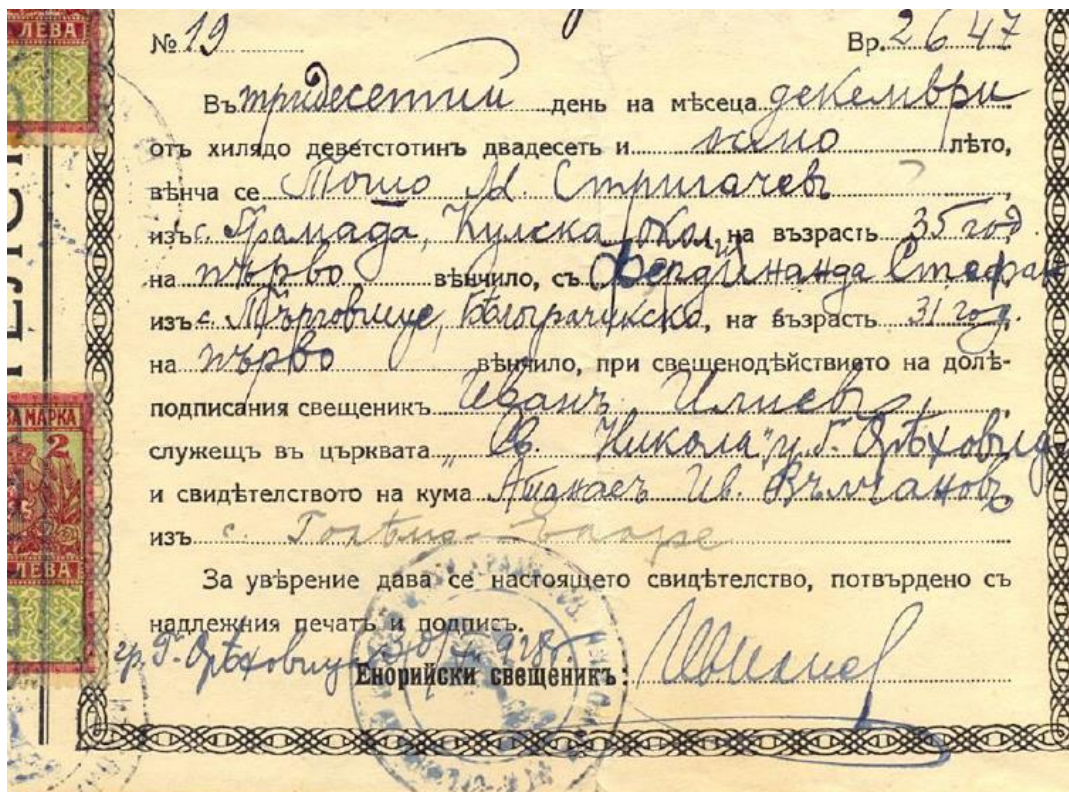

Студентската книжка на Тошо Стригачев

Студентската книжка на Тошо Стригачев

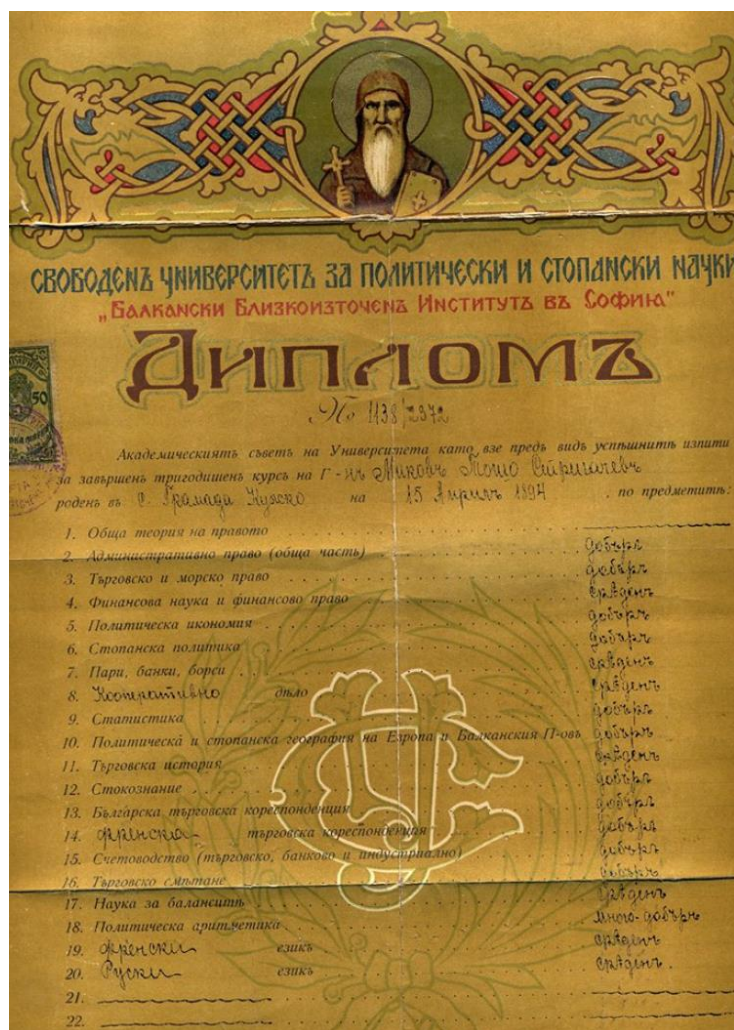
Сватбена снимка и венчално свидетелство

В края на юни 1930 година завърших университета. Според дипломата ми имах право да постъпя на работа в някоя банка, или търговска кантора, но поради настъпилата стопанска криза работа не се намираще. За нови служители в Земеделската и Народната банки се произвеждаха конкурсни изпити тайно само за близки приятели и роднини, а за другите важеше правилото: “По-лесно ще мине камила през иглени уши, отколкото да влезеш на работа в банка”. Поради това продължавах да стоя без работа.

През есента на 1931 година жена ми беше преместена от Боруш на работа в Земеделската катедра във Видин. Едва през февруари 1933 година постъпих на служба като инспектор по труда във Видин и чак тогава се събрахме да живеем заедно.

Обаче след преврата извършен от Кимон Георгиев на 19 май 1934

година през юли бях уволнен от работа, защото съм бил комунист. И така след по-малко от година и половина пак останах без работа. Към края на октомври 1934 година беше уволнена и жена ми като комунистка. Така ние и двамата с висше образование останахме без работа. През времето на Кимон Георгиев диктуваха военните. Аз ходих два-три пъти при началника на гарнизона, командира на моя пехотен полк във Видин полковник Бораджиев да искам да ми даде работа някъде и веднъж му казах, че "ако не ми се даде работа, ще трябва пак да вдигам червения байрак като комунист!"

Диплома от Свободния университет

Награда от Дружеството „Червен кръст“

В началото на декември началникът на околийското управление ми съобщи, че ако съм съгласен може да ме назначат за кмет в някоя селска община... Аз се зачудих: уволнили ме като комунист, а сега искат да ме назначат за кмет! Значи военните ми другари са се застъпили за мен. Но понеже бях прекарал вече дванадесет години без работа, се съгласих като си казах: “Молби може, но никакви частни и съмнителни ходатайства, и ще управлявам по закон”. Назначиха ме за кмет в с. Раяновци, Белоградчишко. Към общината се числяха и селата Ошане, Вещица и Влахович. Последното село по мое предложение беше прекръстено “Подгоре”. След две години през февруари 1937 година по мое желание бях преместен за кмет в село Белотинци, а после в с. Чупрене.

В Раяновци училището беше много старо и през 1936 година се приготви план и определи място за построяване на ново училище. През лятото на 1937 година като кмет на Белотинци организирах довършването на училището, което заварих само иззидано и покрито. В Чупрене

основното училище и прогимназия се помещаваха в две много стари паянтови сгради и те бяха недостатъчни да поберат учениците. По мое предложение се определи място, изготви се план и извади камък за основите на новото училище. Моите предшественици и местната интелигенция не бяха си пръст помръднали по въпроса за училището.

Старото училище в с. Чупрене

Преди да отида в Чупрене от жена си знаех, че в миналото там е имало много комунисти и знаех мнението ѝ за някои по-видни от тях. Постепенно се сблизих с тях, и те ми съдействаха в работата, а аз ги пазех от властта. Не съм дал на никому от тях да падне косъм от главата и винаги при запитване съм отговарял, че няма никакви прояви на комунисти – както в Чупрене, така и в другите села на общината. Реакцията в селото беше недоволна от моето дружене с комунистите, донасяла за това на граничния

офицер и другаде. През април 1940 година получих заповед за уволнение като комунист. Областният директор във Враца тогава Цанко Каракунев казал: “За Стригачев докато съм аз, в моята област работа няма”. Чупрене напуснах на 1 май 1940 година и се прибрах на стопанството си в Орля.

През март 1941 година бях назначен за кмет в с. Скобелево, Пловдивско, което се намира в Родопите над селата Перушица и Устина. Скобелево бе малко село от стотина къщи. Къщите бяха иззидани от камъни и покрити с плочи, защото когато задуха южен вятър откъм Бяло море – “Беломорецът”, както му казваха, той беше много силен и керемиди не можеха да се задържат по покривите. Селото притежаваше малко работна земя и я използваше за засяване с ръж и картофи, които там много добре виреят. За сметка на малкото работна земя селото притежаваше около сто хиляди декара елхови и букови гори.

Село Скобелево

После получих заповед за преместване в "новоосвободената територия" за кмет на общината в село Балта-Бериловци, Пиротско. Не исках да отида там, но бях граждански мобилизиран и не беше възможно да откажа. Балта-Бериловци се намира на горното течение на река Тимок. Общината се състоеше от 7 села: Балта-Бериловци, Кющица, Черни връх, Равно буче, Алдина река, Яня и още едно малко село. Работната земя е съвсем малко, само покрай реката и тук-там по някоя горска полянка, която използваха за засаждане на картофи. Към Балта-Бериловци долината е малко по-широка и на север от селото в полите на южните разклонения на Стара планина има и малко лозя. Населението е много бедно и се прехранва предимно с овцевъдство и козевъдство. Хората са много добри чупренци и горноломци.

Общински седмичен вестник: Пирот, Бабушница, Босилеград, Цариброд и Трън

Към края на октомври в общината се получи нареждане от населението да се изведе овчата вълна. Отговорих, че понеже овчарите не са били предупредени навреме, тъй като това е трябвало да стане през април, а българските власти са постъпили там по-късно, едва през юни, няма вълна за събиране. Колкото е имало, всичко е било навреме изпрано, изпредено или вече продадено. След това околийският управител от Пирот по телефона ми нареди да съставя актове на всички овчари, а те бяха 500-600 души. Казах му, че няма да съставя актове, защото хората не са виновни. Той ми каза, че ще отговарям аз. Възразих му, че така ще стане

по-добре, защото ще отида на по-сигурно място – в затвора. Последва нареждане да се реквизира царевицата. Отговорих, че царевица почти не се ражда в района на селата. Написах също, че населението гладува и няма от къде да купи храна. За изхранване на селяните ще трябва да се достави държавна храна от Пирот и, че за тази цел ще са необходими към седемстотин тона брашно! Тогава управителят каза, че храна може и да не дадат, но признава, че моят доклад е направен компетентно. След това всяка седмица по няколко коли волски и конски докарваха брашно от Пирот. Хората бяха много доволни. Когато партизаните питали къде е кмета, за да го застрелят, хората казвали: “Само кмета пазете! Кметът е наш!” Когато трябваше да напусна Балта-бериловци, на изпращането ми хората викаха: "Кмете, защо ни напускаш? На кого ни оставяш!..."

Семейна снимка след Тошо и Венка Стригачеви с двете деца Атанас и Стефан

След 1944 год. Тошо Стригачев е изключен от Комунистическата партия, поради това, че „бил кмет през фашистко време“.²⁾

БЕЛЕЖКИ

1. Описанието на бунта на войници от 66-и пехотен полк в гр. Белоградчик в последните дни на май 1913 г. съдържа редица неточности. Това е оправдано, защото описваното събитие е отдалечено повече от половин век от времето, когато тези спомени са написани. Убитият на 30 май 1913 г. офицер е капитан Симеон Вақъвчиев. Самоубилият се на 31 май 1913 г. полковник Иван Пенев не е командир на полка, а е командир на отделната бригада, в чийто състав е 66-и пехотен полк. В списъка на съдените от Русенския военно-полеви съд военнослужащи, участници в бунта, името на войника Печигаргов, не се появява. Осъдените в Русе участници в бунта са: мл. подоф. Георги Ангелов Курков (главен организатор), фелфебел Върбан Червенаков Цветков, Ганчо Железков, учител, главен агитатор, Никола Димов, Рачо Драганов Кюмюрчев, ефрейтор Тодор Енев Стойнов, Тодор Тодоров Налетов, Съби Дончев, Александър Русев, Стефан Сърбинов, Станчо Тодоров, Георги Марчинов, Кръстю Христов, Петко Ценов. Тези обвиняеми са осъдени на смърт, но поради спекчаващи вината обстоятелства присъдите им са заменени с различни срокове затвор (Тошев, 2017).
2. Бележка в края на спомените, добавена от сина на Тошо Стригачев – доц. дфн Атанас Стригачев.

ЛИТЕРАТУРА

- Атанасов, В. (1939). Бележки за село Чупрене, Белоградчишко. *Архив поселищни проучвания*, 2(1), 113-116.
- Тошев, Б.В. (2017). Белоградчишкият войнишки бунт от 1913 г. *Белоградчишки ежедневен илюстриран лист*, № 3983, 23 август.

© 2017 Venets: Author

